

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 12.10.2020

Kabul Tarihi: 08.11.2020

ADİLŞAHLAR SULTANLIĞI ÜZERİNE YAZILAN FARŞÇA YERLİ VAKAYİNAMELER

Arş. Gör. Dr. Cihan ORUÇ*

Öz

1489 yılında Yusuf Adilşah tarafından kurulan Adilşahlar Sultanlığı, 1686 yılına kadar varlığını devam ettirmişti. Bu süre zarfında dokuz sultan Adilşahlar tahtına oturmuştu. Sultanlığın sınırları ilk dönemlerde Batı Maharashtra ve Kannada dilinin konuşulduğu bölgelerden ibaretti. Daha sonra Tungabhadra Nehri'nin kuzeyine doğru genişlemişti. XVII. asrın sonunda batıda Umman Denizi'ne, doğuda ise Bengal Körfezi'ne erişmişti. Adilşahlar Hanedanlığı üyeleri bir taraftan sultanlığın sınırlarını genişletmek ve halkın refahını yükseltmekle uğraşırken, bir taraftan da bu faaliyetlerini gelecek nesillere aktarmak maksadıyla vakayinamelerin yazılmasını teşvik etmişlerdi. Şiliğin kabul edilmesi, bu mezhebin önemli temsilcilerinden olan Safevilerle ilişkilere olumlu katkı sağladığı gibi Farsçanın bölgede yayılmasını hızlandırmıştı. Sultanların daveti neticesinde İran ve Maverünnehir'den bazı âlimlerin Bicapur'a gelmesi bu dilde yazın faaliyetlerinin artmasıyla sonuçlanmıştı. Yaşanan bu gelişmeler, Farsça vakayiname yazma geleneğine olumlu katkıda bulunmuş, çok önemli eserlerin kaleme alınmasına vesile olmuştu. Sultanlık yıkıldıktan sonra da Farsça vakayinameler yazılmaya devam etmişti. Bu vakayinameler, Adilşahlar Sultanlığı döneminde yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelere ışık tutmaktadır. Bu makalede Adilşahlar Sultanlığı devrinde ve sultanlık yıkıldıktan sonra yazılmış olan on üç adet Farsça vakayiname ele alınmış ve temel özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Adilşahlar, Farsça, Vakayiname, Hindistan, Dekken.

Persian Indigeneous Chronicles Written On The Adilshahi Sultanate Abstract

The Adilshahi Sultanate which was established by Yusuf Adilshah in 1489, had continued its existence until 1686. Nine sultans sat on the throne of Adilshah during this time. The borders of the sultanate consisted of the regions where the western Maharashtra and the Kannada language were spoken in the early period. Later, it expanded to the north of the Tungabhadra River. It had

* Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cihansan87@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3065-8607.

reached the Arabian Sea in the West and Bay of Bengal in the east by the end of XVII. century. While the members of the Adilshah Dynasty were striving to expand the borders of the sultanate and raise the welfare of the people, they also encouraged the writing of declarations in order to pass these activities on to future generations. The acceptance of Shiism contributed positively to the relations with the Safavid, who were the important representatives of this sect, and accelerated the spread of Persian in the region. The arrival of some scholars from Iran and Transoxiana to Bijapur at the invitation of the sultans resulted in the increase of literature activities in this language. These developments contributed positively to the tradition of writing Persian chronicles and led to the writing of very important works. After the sultanate collapsed, Persian chronicles continued to be written. These chronicles shed light on the political, social, economic and cultural developments experienced during the Adilshah Sultanate. In this article, thirteen Persian chronicles written during the era of Adilshahi Sultanate and after the sultanate collapsed have been reviewed discussed, as well as their basic features have been tried to be revealed.

Keywords: Adilshahids, Persian, Chronicle, India, Deccan.

Giriş

Adilşahlar Sultanlığı (1489-1686) döneminde yazılan Farsça eserler ve bu dile dayalı kültürel faaliyetler varlığını hâlâ korumaktadır. Bu göz alıcı miras, farklı ülkelerden pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Başta Hindistan ve İngiltere olmak üzere yurt dışında Adilşahlar üzerine önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerde yapılan akademik çalışmalarda Adilşahlar devrine ait sadece belli başlı vakayinamelerin¹ kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, vakayinamelerdeki bazı bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde analitik bir değerlendirme yapmadan aktarılmasına sebep olmaktadır. Bunun en iyi örneği, Adilşahlar Sultanlığı'nın menşei meselesidir. Araştırmacıların pek çoğu, bu yerli vakayinamelerinden Muhammed Kâsım Hindüşâh Firişte'nin *Tarih-i Firişte*'de verdiği bilgilerden yola çıkarak sultanlığın kurucusu Yusuf Adilşah'ın menşei Osmanlı Hanedanı'na dayandırmaktadırlar.² Bu araştırmacıların bahse konu iddiayı Osmanlı kaynaklarından teyit etmedikleri görülmektedir. Ayrıca Adilşahlar devrine ait diğer yerli vakayinameleri de incelemedikleri anlaşılmaktadır. Zira Adilşahlar devri Farsça yerli vakayinamelerinden Refüddin İbrâhîm Şîrâzî'nin *Tezkiret'ül Mülük* adlı eserinde Yusuf Adilşah'ın soyunun Akkoyunlu Devleti'nin Save Valisi Mahmud'a dayandığı bilgisini vermektedir.³ Karşılaştığımız bu durum, bizi Adilşahlar devrine ait diğer hususlarda da benzer hataların yapılmaması için bu sultanlık devri üzerine kaleme alınan Farsça yerli vakayinameleri üzerine bir araştırma yapmaya sevk etmiştir.

¹ Vakayiname: "Günü gününe yazılmış olayları içine alan eser, kronik." Bkz. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, s. 2075.

² Sir William Wilson Hunter, *A Brief History of the Indian Indian Peoples*, At The Clarendon Press, Oxford 1893, s. 129; James Fergusson, *History of Indian and Eastern Architecture*, Vol: II, John Murray Publisher, London 1910, s. 268; Vincent A. Smith, *The Oxford History of India*, At The Clarendon Press, Oxford 1919, s. 291. Yusuf Adilşah'ın menşei meselesinin tartışıldığı bir çalışma tarafımızca kaleme alınmıştır. Bu çalışma kısa süre içerisinde bir dergide yayımlanacaktır.

³ Refüddin İbrâhîm Şîrâzî, *Tezkiret'ül Mülük*, MS British Museum Add. 23883. S. 24/a-24/b.

Hiç şüphesiz Adilşahlar Sultanlığı'na ait kadim miras, Türk-İslâm tarihi ve medeniyetinin bir parçası telakki edilmelidir. Ancak ülkemizdeki akademi çevreleri, hâlâ Hindistan'da hüküm sürmüş olan Türk-İslâm devletleri ve sultanlıklarına yeterince ilgi göstermemektedirler. Adilşahlar Sultanlığı üzerine yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. İsmail Hikmet Ertaylan'ın 1953 yılında yayımlanan *Âdilşâhiler (Hindistan'da Bir Türk-İslam Devleti)* adlı eseri, ülkemizde bu alanda yapılan bizim bildiğimiz ilk ve oldukça önemli bir çalışmadır. Son yıllarda Barış Aydın'ın *Âdilşâhiler Hanlığı ve Yusuf Âdil Han (1489-1689)* adlı yüksek lisans tezi ile Tuna Kaan Taştan'ın *Adilşahlar Devleti ve Portekiz Krallığı İle Olan İlişkileri (Kuruluşundan I. Ali Adil Şah'ın Ölümüne Kadar)* adlı doktora tezi bu sultanlık hakkında yapılan diğer önemli çalışmalarlardır. Bu üç eser dışında ülkemizde Adilşahlar Sultanlığı üzerine hazırlanan herhangi bir çalışmaya rast gelmedik.

Türkler, dünyanın çeşitli coğrafyalarında devletler kurmuş bir millettir. Bu durum, farklı dillerde Türk tarihi üzerine eserlerin verilmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türk tarihi üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden farklı coğrafyalarda hüküm sürmüş olan herhangi bir Türk devleti üzerine bir araştırma yapmak için söz konusu devlet hakkında yazılmış olan eserlerin kaynak dilini/dillerini bilmek mecburiyeti hâsıl olmaktadır. Benzer durum, Adilşahlar Sultanlığı için de geçerlidir. Adilşahlar devri tarihi üzerine yazılan yerli vakayinamelerin çoğu Farsçadır. Urdu⁴ ve Dekenî (Eski Urduca)⁵ dillerinde ise sadece bir iki tane yerli vakayiname mevcuttur. Diğer taraftan tek başına kaynak dili bilmek de bir tarih araştırması yapmak için yeterli değildir. Araştırma konusu üzerinde çalışmaya başlamadan önce kaynak dilinde yazılmış olan eserlerin isimleri, bu eserlerin içerikleri, basım bilgileri ve buldukları kütüphaneler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Adilşahlar devri Farsça yerli vakayinameleri üzerine derli toplu bilgi veren böyle bir çalışmanın olmayışı, bizi bu makaleyi yazmaya iten önemli sebeplerdendir.

⁴ Araştırmalarımız neticesinde Adilşahlar tarihi üzerine Urduca yazılmış sadece bir vakayinameye ulaşabildik. Eserin adı, *Vaqi'at-i mamlakat-i Bijapur*'dur. Bu vakayiname, Adilşahlar yıkıldıktan iki asır sonra 1913-1914 yıllarında Beşirüddin Ahmed tarafından kaleme alınmıştır. Vakayinamede Adilşahlar döneminde yaşanan siyasi olaylar anlatılmaktadır. Müellif, eserini Haydarabad Nizamı hizmetinde memur olarak çalıştığı sırada Adilşahlar Sultanlığı ve sultanlık bünyesindeki sufler hakkında topladığı yazılı ve sözlü bilgileri derleyerek yazmıştır. Bkz. Richard Maxwell Eaton, *Sufis of Bijapur 1300-1700: Social Roles of Sufis in Medieval India*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi 2011, s. 21-22. Müellif eseri hakkında ayrıntılı bilgiyi yazmış olduğu önsözünde vermektedir. Bkz. Beşirüddin Ahmed, *Vâkıât-ı Memleket-i Bicapur*, Cilt: I-II-III, Matba-i Mufid-i Am, Agra 1915.

⁵ Dekenî dilinde de Adilşahlar devri üzerine yazılmış sadece bir esere ulaşabildik. Eserin adı *Aliname (Tarih-i Sikandari)*'dir. Müellifin adı Mir Nusret'dir, ancak daha çok Nusreti mahlasıyla anılır. *Aliname*, mesnevi şeklinde kaleme alınmıştır. Müellif, Adilşah sultanlarından Muhammed Adilşah, II. Ali Adilşah ve Sikandar döneminde yaşamış, 1675 yılında vefat etmiştir. Gazel ve methiyelerin de bulunduğu eser, 1674 senesinde tamamlanmıştır. Eser, doğası gereği sultanlığa ait kahramanlıkların abartısıyla doludur. *Aliname*, Dekenî dilindeki ilk tarihi şiir kitaplarından biridir. II. Ali Adilşah'ın on yıllık dönemi (1656-1666) anlatan eser, Abdu'l-Majeed Siddiqui tarafından yazına hazırlanmış ve 1959 yılında Haydarabad'da basılmıştır. Bkz. P.M. Joshi - H.K. Sherwani, "Contemporary Source Material", *History of Medieval Deccan (1295-1724)*, Vol: II, Ed. H.K. Sherwani and P.M. Joshi, Text-book Press, Hyderabad 1974, s. 583.

1. Adilşahlar Sultanlığı Devrinde Farsça ve Farsça Tarih Yazımı

Behmeni Devleti'nin (1347-1527) yıkılış sürecine girmesi neticesinde Dekken'de beş tane sultanlık kurulmuştu. Adilşahlar Sultanlığı (1489-1686), Behmenilerin Türk asıllı Bicapur Valisi Yusuf Adilşah'ın 1489 yılında bağımsızlığını ilan etmesi neticesinde kurulan bu sultanlıklardan biriydi.⁶ Sultanlık, başlangıçta Batı Maharaştra ve Kannada dilinin konuşulduğu bölgeleri hâkimiyeti altına almış, daha sonra ise Tungabhadra Nehri'nin kuzeyine doğru genişlemişti. XVII. yüzyılın sonunda sınırları batıda Umman Denizi'ne, doğuda ise Bengal Körfezi'ne ulaştı. Adilşahlar böylece Babürlülerden sonra Hint Kitası'nın ikinci büyük gücü oldu. Adilşahların yaklaşık iki yüz yıllık tarihi boyunca dokuz sultan tahta oturdu.⁷ Adilşahlar Hanedanı'nın dokuz yöneticisinden beşi Şii iken diğerleri Sünnilerdi. Bu yüzden Şiilik ve Sünnilik farklı dönemlerde sultanlığın resmi mezhebi olarak kabul edilmişti.⁸ Şiiliğin kabulü, sultanlık sınırlarında bu mezhebin önde gelen temsilcisi olan Safevi Devleti'nin siyasi ve kültürel nüfuzunu arttırdığı gibi, Farsçanın yayılmasını da hızlandırmıştır.⁹ Bu durum, Farsçanın daha fazla konuşulmasına, bu dilin edebi ve kültürel ürünlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Hiç şüphesiz Farsça tarih yazımının ilerlemesine de etki etmiştir.

Farsça tarih yazımı, Hint alt kıtasının en zengin edebi geleneklerinden birini temsil eder. Bu yazım, XIII. yüzyılın başında Gurluların himayesinde başladı ve İngiliz Hindistan hükümeti himayesinde XX. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Farsça tarihi kayıtlar, sekiz yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca Keşmir ve Karnataka gibi farklı bölgelerdeki kültürel faaliyetleri etkisi altına almıştır. Orta Çağ nüshalarının modern baskısı ve erken modern el yazma koleksiyonları, edebi üretimin sadece bir kısmını içermektedir. Yalnızca Babürlüler döneminde üretilen şiir, tefsir, kelâm, mektup, biyografi, coğrafya ve Farsçaya tercüme edilen Sanskritçe eserleri kapsayan bir katalogdaki iki binden fazla el yazma eserin yaklaşık beş yüz tanesi tarih üzerinedir. Bu basit örnek, Hindistan'daki Fars edebi üretiminin en aktif dönemlerinden birinde tarih yazımının önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁰

Arapça Dekken'de yaygın olmasına rağmen buradaki sultanlıklar döneminde Fars edebiyatı yöneticiler tarafından desteklendi ve bölge genelinde yayılma imkânı buldu. Farsça kuzeyde daha fazla geliştiği için güneyde de

⁶ İsmail Hikmet Ertaylan, *Âdilşâhler (Hindistanda Bir Türk-İslam Devleti)*, Samet Matbaası, İstanbul 1953, s. 2-3; Behmeni Devleti'nin çöküş sürecine girmesiyle Bicapur'da Adilşahlar, Golkonda'da Kutubşahlar, Bider'de Beridşahlar, Berar'da İmadşahlar bağımsızlıklarını elde eden diğer sultanlıklardı. Bkz. M. Siraj Anwar, *Mughals and the Deccan: Political Relations with Ahmadnagar Kingdom*, B.P. Publishing Corporation, Delhi 2007, s. 1.

⁷ Nabi Hadi, *History of Indo-Persian Literature*, Iran Culture House, New Delhi 2001, s. 480-481.

⁸ Mohd Tarique Anwar, *Nobility in the Bijapuri Kingdom*, Aligarh Muslim University Centre of the Advanced Study Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh 2008, s. 52.

⁹ Mehmet Dağlar, "Dekken Türk Sultanlıklarında Şiiliğin Yayılması ve Safevi Nüfuzunun Ortaya Çıkışı", *Mavi Atlas*, Sayı: VII-I, Yıl: 2019, s. 326.

¹⁰ B. Auer, "Persian Historiography in India", *A History of Persian Literature, Persian Literature From Outside Iran: The Indian Subcontinent, Anatolia, Central Asia and in Judeo-Persian*, Vol: IX, Ed. John R. Perry, Bloomsbury Academic Press, London 2018, s. 94-95.

yayılması zor olmamıştı. Bu dil, sürekli Adilşahlar, Nizamşahlar ve Kutubşahlar yöneticileri tarafından himaye edildi. Bu sultanlıklar devrinde Farşça bazı önemli eserler üretildi. Kuzeydeki Babürlüler gibi Adilşah yöneticileri güneyde Fars dilinin güçlenmesini desteklediler. Adilşahlar Sultanlığının kurucusu Yusuf Adilşah ilmin ve ilim adamlarının hamisi, aynı zamanda bir şairdi. Muhammed Kâsım Hindüşâh Firişte, onun gazellerinden ve rubailerinden alıntı yapmıştır. Yusuf Adilşah, İran'dan, Maveraünnehir'den ve Arabistan'dan Bicapur'a âlimleri davet etmekteydi. O, muhtemelen Safeviler ile ilişkileri geliştirmek için Şiiliği resmi din olarak kabul etti.¹¹ Bu yüzden Safevi Devleti ile Adilşahlar Sultanlığı kültürel ve siyasi konularda daha yakın iş birliği içerisinde oldular. Adilşahlar sultanının bu tutumu, daha yakın diplomatik ilişkilerin kurulmasına ve İran'dan daha fazla âlimin Adilşahlara gitmesine neden oldu. Ayrıca Fars edebiyatının Adilşah topraklarındaki gelişimine büyük bir ivme kazandırdı.¹²

İsmail Adilşah, Safevi Hanedanlığı ile ilişkileri devam ettirdi. Her cuma günü, bayramlarda ve mübarek günlerde hutbede Şah İsmail Safevi'nin adının da zikredilmesini emretti. O iyi bir şairdi ve şiirlerini "Vefai" mahlasıyla yazıyordu. Firişte, onun Dekken'in en iyi şairlerinden olduğunu söyler. Gazelleri daha yakından incelendiğinde orijinalliği ve sadeliğinin yanı sıra şiirseliği dikkat çekmektedir. I. Ali Adilşah devri, edebiyat ve sanatın üstünlüğü, ehemmiyeti ve himayesi hususunda sultanlığın diğer devirlerinin çoğundan ileridir. I. Ali Adilşah'ın en sevdiği âlimleri pahalı hediyelerle ödüllendirdiği bilinmektedir. Şah Fethullah Şirâzî, Hakim Ahmed Gilanî, Mir Şemseddin Mahmud İsfahani, Şah Ebul Kâsım İncu, Murtaza Han İncu, Refüddin Şirâzî ve Afzal Han Şirâzî, onun hamiliğinden memnun olan çok sayıda alimden ismi en çok duyulmuş olanlardır. I. Ali Adilşah, hat ve resim dâhil, farklı İslami sanat dallarında becerikli ve tecrübeliydi. O, sadece kütüphanesine kitap toplamak ve muhafaza etmekten hoşlanmıyordu. Aynı zamanda iyi bir okuyucuydu. Savaş meydanlarında dahi yanında kitap dolu dört kutu taşıdığı iddia edilmektedir.¹³

Şair ve sanatkar olan II. İbrahim Adilşah, sanatçıları ve ilim adamlarını himaye etmiş, başkent Bicapur'u kültürel faaliyetler için merkez haline getirmişti.¹⁴ Bu dönemde Adilşahlar sarayı Hindistan'ın kuzeyinden ve İran'dan

¹¹ Mohammad Qâsim Hindüşâh Astarâbâdi, *Târîkh-e Fereshte*, Vol: III, Ed. Mohammad Rezâ Nasirî, Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries, Tehran 2014, s. 40.

¹² Rabia Shamsuddin Kazi, *Arabic Teaching and Arabic Literature in Maharashtra (17th - 20th Century)*, The University of Poona Department of Arabic Poona College of Arts, Science and Commerce, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pune 1992, s. 83-84.

¹³ Fareeda Begum, *Language and Literature During Deccan Sultanates*, Gulbarga University Department of Studies and Research in History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kalaburgi 2016, s. 151-152.

¹⁴ Erdoğan Merçil, "Âdilşâhiler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1998, s. 386; Bu dönemin ilk akla gelen edebi ürünü, Abdul Dihlevî tarafından yazılan *İbrahimname* adlı mesnevidir. Bicapur merkezli Adilşahlar Sultanlığı'nın XVII. yüzyıl kültürünü yansıtan eser, Dekenî dilinde yazılmıştır. Bu eser, Abdul Dihlevî tarafından II. İbrahim Adilşah döneminde hazırlanan ilk büyük edebi eser özelliğini taşımaktadır. Ailesinin aslen Delhi'li olmasının dışında Dihlevî hakkında çok az şey bilinmektedir. Mesnevi şeklinde yazılan bu eserin konusu sultanın kendisi, sultanlığa ait

çok sayıda şair ve âlimin dikkatini çekmiştir. II. İbrahim, Dekenî ve Marat-hî'nin karışımı olan yerel dili iyi bildiği gibi, kültürel ve politik önemi nedeniyle Farsçaya da oldukça hakimdi. Veziri Şahnevaz Han, esas olarak onu Farsçaya daha da yakınlaştırmaktan ve bu dilin edebiyatında gerçek bir tat yaratmaktan sorumluydu.¹⁵ Muhammed Kâsım Hindüşâh Firişte, Muhammed Zuhûr bin Zuhûri ve Melik-i Kûmî (d. 1640) ile ilişkisi nedeniyle adeta ölümsüzleşen II. İbrahim Adilşah, uzun süren saltanatında edebi faaliyetlerin hız kazanmasında etkin rol aldı. Bicapur'da birçok şair ve sanatkârın yanı sıra bazı önemli tarihçiler de himaye edilmiş ve eser üretmeleri için teşvik edilmişlerdir.¹⁶

Firişte'nin *Gülşen-i İbrâhîmî* adlı vakayinameyi yazması, II. İbrahim'in talebiydi. Melik-i Kûmî, Adilşahlar Sultanlığı'nın en önemli şairlerindendi. Onun *Menba'u'l-enhâr* adlı mesnevisi, sultanın talimatıyla Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-esrâr*ı model alınarak hazırlanmıştır. Adilşahlar sultanı, Refüddin Şîrâzî'ye Orta Asya tarihi üzerine yazılmış olan Mirhand'ın eseri *Ravzatu's-Safa* ile Handmir'in eseri *Habîbü's-Siyer*'in kısaltılmış versiyonunun yazmasını emretmişti. Molla Zuhûri (ö. 1616) Meşhur eserleri *Gülzâr-ı İbrâhîmî*¹⁷ ve *Hân-ı Halîl'yi*¹⁸ kayınpederi Melik-i Kûmî ile birlikte yazmıştır. O, Farsça kaleme aldığı ve süslü nesir türünün en iyi örneği olarak kabul edilen eseri *Se Nesr*'de olağanüstü yeteneğini ortaya koymuştur. Molla Zuhûri, Dekken'deki Farsça yazan şairlerin en iyisi kabul edilir.¹⁹

Bu dönemde Bicapur sarayında tarihçi ve şairlerin yanı sıra, ozanlar, müzisyenler, ressamlar da bulunmaktaydı. Bilgelğin ve sanatın dehalarının debdebesi, Delhi, Agra, İsfahan ve Gazvin saraylarındaki ile yarışabilecek durumdaydı. II. İbrahim Adilşah'ın halefi Muhammed Adil Şah mimariye çok fazla ilgi duymakla birlikte edebiyatı ve sanatı da himaye etmiştir. Muhammed Zuhûr bin Zuhûri ve Füzûnî Astarabâdî, onun emriyle tarih kitapları yazdılar. Ateşi, Bicapur sultanlarının seferlerini nazım şeklinde yazdı. Mirza Devlet Han, Mirza Mukim ve Seyit Nurullah da ayrıca onun himayesinde yıldızı parlayanlar arasında zikredilebilirler. II. Ali Adilşah, Dekenîye Farsçadan daha fazla önem gösterdi. Ancak İranlı şairler ve âlimler bu dönemde de sultan tarafından himaye edildiler. Şah Ebû'l Meâlî, Molla Abdürrezzak, Mir Nimetullah, Melik

saraylar, Bicapur şehri, buraya ait bahçeler ve güzel kadınlardır. İbrahimname, bir tarih yazımı iddiasında bulunmaz. Eser, II. İbrahim Adilşah'ın sarayının ihtişamını yansıtır ve bazı kısımları düz yazı şeklindedir. Mesnevinin başlangıcında şiirin ne olduğu hususunda açıklama yapılırken hayal gücü oldukça zengin ve benzetmeler muhteşemdir. Dihlevî, eserinde sözcük ve anlamın Hint estetik düşüncesinin arka planıyla ilişkisini derinlemesine tartışmaktadır. Bkz. Masud Husain Khan, "Dakhni-Urdu", *History of Medieval Deccan (1295-1724)*, Vol: II, Ed. H.K. Shervani and P.M. Joshi, Text-book Press, Hyderabad 1974, s. 23-24.

¹⁵ Kazi, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁶ Begum, *a.g.e.*, s. 152.

¹⁷ Dokuz bin beyitlik bir mesnevi olan *Gülzâr-ı İbrâhîmî*'nin ilk yarısı Melik-i Kûmî, diğer yarısı ise Zuhûri tarafından yazılmış ve II. İbrahim Adilşah'a sunulmuştur (Madras h. 1309). Bu mesnevinin mukaddime kısmı da Zuhûri tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca üslup ve içerik bakımından oldukça ilgi çekmiştir. Bkz. Nuri Şimşekler, "Zuhûri-i Türşîzî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 44, İstanbul 2013, s. 505.

¹⁸ Zuhûri'nin yazmış olduğu bu eserlerden dolayı büyük bir ödüle layık görüldüğü iddia edilmektedir. Bkz. Radhey Shyam, *The Kingdom of Ahmadnagar*, Motilal Banarsidas Press, Delhi 1996, s. 384.

¹⁹ Kazi, *a.g.e.*, s. 85-86.

Ekber Debir, Mir Ali Rıza, Melik Mesud, Abdulkadir, Abdullatif, Abdul Gani Nurullah Hüseyini, bu dönemde eser veren şair ve âlimlerdendir. Adilşahlar Hanedanı'nın son sultanı Sikandar Adilşah döneminde siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklıklar nedeniyle Farsça, eski önemini yitirdi.²⁰

2. Adilşahlar Sultanlığı Devrinde Yazılan Farsça Vakayinameler

2.1. Tarih-i Firişte: Bu eser, araştırmacılar tarafından genel bir Hindistan tarihini anlatan diğer bütün kaynaklardan daha üstün kabul edilmektedir. Yazarı Muhammed Kâsım Hindûşâh Firişte, 1570 yılında Hazar Denizi sınırlarındaki Astarabad şehrinde dünyaya geldi. Babası Gulam Ali, bir âlimdi. O, oğlu Muhammed Kâsım henüz çocukken Hindistan'a göç etti. Ahmednagar'a vardığı sırada Nizamşahlar Sultanlığı'nın tahtında Murtaza Nizamşah bulunmaktaydı. Gulam Ali, sultanın oğlu Miran Hüseyin'in Farsça hocası olarak görevlendirildi. Ancak bir süre sonra vefat etti ve Firişte erken yaşta öksüz kaldı. Firişte, babasının sarayda elde etmiş olduğu itibar sayesinde Nizamşahlar sultanı tarafından himaye edildi. Murtaza Nizamşah, oğlu Miran Hüseyin tarafından tahttan indirildi. Bu sırada sultanın muhafızlarından olan Firişte henüz on altı-on yedi yaşlarındaydı. O, Hüseyin Miran Şah sayesinde canını kurtarabildi. Firişte, bu hadiseden bir yıldan az bir süre sonra Mirza Hüseyin'in tahttan indirilmesi ve öldürülmesinde aktif bir rol almamıştı. Şii olması, Sünni anlayışın daha güçlü olduğu sarayda nüfuz elde etmesine engeldi. Bu yüzden Ahmednagar'dan ayrılarak Bicapur'a gitti ve II. İbrahim Adilşah'ın hizmetine girdi.²¹

II. İbrahim, Firişte Bicapur'a geldikten sonra ondan bir Hindistan tarihi yazmasını istedi. Firişte, h. 1018 (1609-10) yılında tamamladığı *Tarih-i Firişte*'yi II. İbrahim'e ithaf etti. Giriş bölümünde eserini hazırlarken en az otuz beş eserden istifade ettiğinden bahsetmektedir.²² *Tarih-i Firişte*, tarafsızlığı ile dikkat çekmektedir. Ancak Şii olan müellifin Sünnilere karşı önyargısı nedeniyle kusurludur. Firişte, kendi döneminde yaşayan şehzadeleri dahi övmemiştir.²³ Eser, Hindistan'daki Müslüman hâkimiyetinin tarihi gelişimini anlatan kıymetli bir başvuru eseridir. Ayrıca yeni bulunan bazı kitabe ve paralar, onun aktardığı bilgilerin güvenilir olduğunu teyit etmektedir.²⁴ Ancak müellifin Adilşahlar Sultanlığı'nın kurucusu Yusuf Adilşah'ın menşeyini Osmanlı hükümdarı II. Murad'a dayandırdığı görülmektedir.²⁵ Bize göre Firişte'nin bu iddiasındaki amacı, Adilşahlar Hanedanı'nı yüceltmek ve siyasi meşruiyetini güçlendirmektir.

²⁰ Begum, *a.g.e.*, s. 153-154.

²¹ Henry M. Elliot, *Bibliographical Index to the Historians of Muhammedan India General Histories*, Vol: I, Calcutta 1850, s. 310-311.

²² William H. Morley, *A Descriptive Catalogue of the Historical Manuscripts in the Arabic and Persian Languages: Preserved in Library of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Royal Asiatic Society, London 1854, s. 64.

²³ Manik Lal Gupta, *Sources of Mughal History*, Atlantic Publisher and Distribütörs, New Delhi 1989, s. 69.

²⁴ K.A. Nizami, "Firişte", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 13, İstanbul 1996, s. 134.

²⁵ Astarâbâdi, *a.g.e.*, s. 1-3.

Müellif, *Gülşen-i İbrâhîmî* adını verdiği eserinin ilk nüshasını h. 1015 (1606-07) yılında, *Târîh-i Nevresnâme* adlı nüshasını ise h. 1018 (1609-10) yılında telif etmiştir.²⁶ Ancak bu eser daha çok *Tarih-i Firişte* ismiyle meşhur oldu. *Tarih-i Firişte*, giriş, on iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte İslam'ın Hint'te yayılışı, Hintlilerin adetleri, töreleri ve Hint'in mitolojik tarihi hakkında genel bilgi verilmektedir. Eserin birinci bölümünde Sebük Tegin'den Hüsrev Melik'in mağlubiyetine kadar Gazneli tarihi; ikinci bölümde Delhi Sultanlığı tarihi; üçüncü bölümde Dekken sultanlıkları (Behmeniler, Adilşahlar, Nizamşahlar, Kutubşahlar, İmadşahlar ve Beridşahlar) tarihi; dördüncü bölümde Gucerat Sultanlığı tarihi; beşinci bölümde Malva Sultanlığı tarihi; altıncı bölümde Handis Sultanlığı (Farukiler) tarihi; yedinci bölümde Bengal Sultanlığı tarihi; sekizinci bölümde Multan Sultanlığı tarihi; dokuzuncu bölümde Sind ve Tutta tarihi, onuncu bölümde Keşmir tarihi, on birinci bölümde Malabar Sultanlığı tarihi, on ikinci bölümde Hindistan'daki tasavvuf ileri gelenleri hakkında malumat verilmektedir. Sonuç bölümünde ise Hindistan'ın iklimi ve coğrafyası anlatılmaktadır.²⁷

Captain Jonathan Scott, *Tarih-i Firişte*'nin İngilizce çevirisini 1794 senesinde Shrewsbury'de yayımlamıştır. Bu çalışma, *Tarih-i Firişte*'nin ilk çevirisiydi.²⁸ Eserin Farsça metni ise Mir Khairat Ali Khan Mushtag'ın yardımıyla John Briggs tarafından düzenlenmiş ve 1831-32 senesinde Bombay hükümeti tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır. Eser, bu Farsça baskısından iki yıl önce, 1829 senesinde dört cilt halinde John Briggs tarafından İngilizce yayımlanmıştır. Bu baskı, Londra'da yapılmıştır. Eserin bu versiyonu daha sonra Hindistan'da da basılmıştır ve başka baskıları da vardır. Eserin bir başka Farsça baskısı h. 1272 (1855-56) senesinde Nawal Kishore Press tarafından iki cilt halinde yayımlandı. Ayrıca Urduca çevirisi de yapıldı. Fida Ali'nin yapmış olduğu eserin bu çevirisi, Haydarabad'da Osmanîye Üniversitesi tarafından yayımlandı.²⁹

2.2. Tezkiret'ül Mülük: Refiüddin İbrâhim b. Nüriddin Tefkik Şirâzî, h. 947 (1540-41) yılında Şiraz'da doğdu. Gençlik yıllarında ticaretle meşgul oldu ve Hindistan'a gitti. Şirâzî, yirmili yaşlarda Bicapur'a giderek Adilşah sultanı I. Ali Adilşah'ın hizmetine girdi ve çeşitli görevler üstlendi. II. İbrahim tarafından h. 1005 (1596-97) yılında Nizamşahlar'ın başkenti Ahmednagar'a elçi olarak gönderildi. Bir süre Bicapur valiliği ve hazinedarlık görevinde bulundu. Dönemin kaynaklarından h. 1028 (1619) senesinde hayatta olduğu görülmektedir. Mirza Kâmrân Lâhûrî, eseri *Mirzânâme*'de Şirâzî'nin önemli bir kültür adamı olduğunu ifade etmektedir.³⁰

Refiüddin Şirâzî'nin *Tezkiret'ül Mülük* adlı eseri, Adilşahlar tarihinin en önemli eserlerinden biridir. Eser, 1608-1611 yılları arasında yazılmıştır. Ki-

²⁶ Nizami, *a.g.e.*, s. 134.

²⁷ Safâ Zabihullah, *Târîh-i Edebiyât der İrân*, Cilt: 5, İntişârât-ı Firdevs, Tahran, h. 1378, s. 1710-1711.

²⁸ M.T. Anwar, *a.g.e.*, s. 5.

²⁹ Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 579-580.

³⁰ Azmi Özcan, "Şirâzî İbrâhim", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul 2010, s. 186.

tabın mukaddimesinde kısaca Behmeniler'den bahsedildikten sonra Emir Timur'dan Ekber Şah'a kadar Moğol-Türk tarihi anlatılmaktadır. Şirâzî, eserin diğer bölümlerinde II. İbrahim Adil Şah'a kadar Adilşahların tarihini anlatmıştır. Onun özellikle I. Ali Adil Şah ve II. İbrahim Adil Şah hakkında verdiği bilgiler çok değerlidir. Adilşahlar tarihi anlatılırken onların Kutubşahlar, Nizamşahlar ve Gucerat sultanlıklarının yanı sıra Safevilerle olan diplomatik ilişkilerine de değinilmiştir.³¹ Şirâzî, bizzat kendisinin de katıldığı Talikuta (Benihiti) Savaşı hakkında ilginç ve detaylı bilgiler vermektedir. Bu eserde göze çarpan önemli noktalardan biri, müellifin Adilşahlar Hanedanı'nın ilk dört sultanını için "Şah" unvanı kullanmamış olmasıdır.³² Ayrıca hanedanlığın kurucusu Yusuf Adilşah'ın soyunu Osmanlılara dayandıran kaynakların aksine onun Akkoyunluların Save Valisi Mahmud'un soyundan geldiğini söylemektedir.³³

İlk bölümü haricindeki diğer bölümleri Haydarabad'da yayımlanan bu eserin Salar-ı Ceng Kütüphanesi ve British Museum'daki nüshaları basılmamıştır. Ayrıca 1958 yılında vefat etmiş olan meşhur Hint tarihçisi Sir Jadunath Sarkar'ın eserin bir kopyasını elde ettiği bilinmektedir. Bu kopyanın British Museum'daki nüshadan temin edildiği düşünülmektedir. Eserin bu kopyasının Behmeniler ile ilgili bölümü, *Burhan-ı Measiri*'in çevirisine ek olarak İngilizceye çevrilmiştir.³⁴

2.3. Fütühât-ı Adilşah: Vakayinamenin yazarı Füzûnî Astarabadî, eserinin giriş kısmında Mekke'de hac farizasını yaptıktan sonra yolların güvenilir olmaması sebebiyle doğduğu topraklara dönemediğini ve Hindistan'a doğru yola koyulduğunu söylemektedir. O, zorlu bir yolculuğun ardından Malabar sahiline vardığını, ardından Bicapur'a gittiğini ve burada Mustafa Han tarafından karşılanarak Muhammed Adilşah'ın huzuruna çıkarıldığını anlatmaktadır. Eserini h. 1050 (1640) yılında yazmaya başlamış ve h. 1054 (1644)'te tamamlamıştır. *Fütühât-ı Adilşah* altı bölümden oluşmaktadır. Her bölümde bir Adilşahlar sultanının dönemi ele alınmıştır. Birinci bölümde Yusuf Adilşah dönemi, ikinci bölümde İsmail Adilşah dönemi, üçüncü bölümde I. İbrahim Adilşah dönemi, dördüncü bölümde I. Ali Adilşah dönemi, beşinci bölümde II. İbrahim Adilşah dönemi, altıncı bölümde ise Muhammed Adilşah dönemleri anlatılmaktadır. Son iki bölüm, diğer bölümlere nazaran daha kapsamlıdır. Bu bölümler eserin tümünün üçte ikisi kadardır.³⁵

Bu eser, Bicapur soyluları ve onların Adilşahlar Sultanlığı'nın Babürlüler, Nizamşahlar ve Vijayanagar ile ilişkilerindeki rolleri için vazgeçilmez bir kaynaktır. Şah Cihan'ın Bicapur'a karşı izlediği politikalar hakkında önemli

³¹ Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 580.

³² Mehmed Abbasi, "Rafüddin Şirâzî'nin Yazdığı *Tezkiret'ül Mülük* Adlı Kitabı Hakkında Araştırma: Paris Milli Kütüphanesinin Elyazma Nüshasına Göre", *Journal for the History of Islamic Civilization*, Vol: 50-1, Spring and Summer 2017, s. 20.

³³ Refüddin İbrâhim Şirâzî, *Tezkiret'ül Mülük*, MS British Museum Add. 23883, s. 24/a-24/b.

³⁴ M.T. Anwar, *a.g.e.*, s. 8.

³⁵ Charles Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in The British Museum*, Vol. I, British Museum, London 1879, s. 317.

bilgiler vermektedir. Mustafa Han tarafından Şah Cihan'ın sarayında bulunan Ebul Hasan'a gönderilen bir mektup, Muhammed Adilşah ile Şah Cihan arasında gizli bir antlaşma olduğunu ve bu durumun Babürlü hükümdarını Adilşahlar sultanına karşı dostça davranmaya zorladığını ortaya koymaktadır. Astarabadî, bir olayın çok sayıda tartışmalı versiyonundan alıntı yapar ve sonunda kendi düşüncesini vermeye çalışır. Ancak bazen tartışmayı aniden bitirir. *Fütühât-ı Adilşah*, II. İbrahim Adilşah'ın 1606'dan 1627'ye kadar olan son dönemini anlatan en eski kaynaktır. Aynı zamanda Adilşahlar Hanedanı'nın önemli ve müstakil bir kaynağıdır. Şîrâzî'nin eserinden daha zengindir. Eserin her bölümü *Tezkiret'ül Mülük*'ün ilgili bölümünün genişletilmiş hali gibidir. El yazma nüshası Jadunath Sarkar Kütüphanesi'nde olan *Fütühât-ı Adilşah*'ın bir kopyası British Museum'da, bir kopyası ise Bombay Record Office'dedir. El yazma nüshası tek olduğundan araştırmacılar tarafından nadir eser olarak adlandırılmaktadır.³⁶

2.4. Muhammedname: Ünlü bir şair olan Muhammed Zuhûr bin Zuhûri II. İbrahim Adilşah'ın saltanatı boyunca Dekken'de yaşadı. Babası gibi Muhammed Zuhûr da yaşamını Bicapur sarayında geçirdi ve Muhammed Adilşah tarafından himaye edildi. O, Muhammed Adilşah dönemi (1626-1656) hakkında *Muhammedname* adında önemli bir eser yazdı.³⁷ Eser daha çok Muhammed Adilşah dönemini ele almaktadır. Ayrıca II. İbrahim Adil Şah'ın son dönemi hakkında bilgi vermektedir. Bu eserin ilginç bir özelliği de bazı sosyal faaliyetlerin ve evliliklerin tarihlerinin yanı sıra bazı sarayların inşası hakkında bilgi vermesidir. Dolayısıyla Bicapur'un sosyal tarihine ışık tutmaktadır. Muhammed Adilşah'ın güney istikametindeki saldırıları ve yine bu bölgedeki Sahu Ci ve Sivaci'nin mücadeleleri hakkında malumat veren önemli bir eserdir. Mirza İbrahim Zübeyri, *Besatin'üs Selatin*'i yazarken *Muhammedname*'nin bir bölümünden istifade etmiş, ancak eserinde bunun önemsenmeyecek kadar az yer tuttuğunu ifade etmiştir. Zübeyri, eserinde Muhammed Adilşah'ın Muhammed Zuhûr'u Şîrâzî'nin *Tezkiret'ül Mülük*'ünü esas alarak bir eser hazırlaması için görevlendirdiğini söylemektedir.³⁸

Muhammedname, Bicapur emirleri, onların Karnataka, Ginji, Thanjavur, Madura ve daha başka yerlerin yöneticileri ile olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi veren tek eserdir. Eser, on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Nizamşahlarla mücadeleler, Parenda ve Bankapur kuşatması; ikinci bölüm, Babürlülüler ile mücadeleler ve bu mücadelelerle alakalı Abdullah Kutubşah ile kurulan ilişkiler, onun kız kardeşinin Muhammed Adilşah ile evliliği, Havas Han'ın Babürlülülere karşı Nizamşahlar'a yardım etmesi ve aynı zamanda onların topraklarına saldırıda bulunarak ikili bir politika izlemesi, Bicapur kumandanı Merari Pendet'in³⁹ Nizamşahlar Hanedanlığı iç işlerine müdahil

³⁶ M.T. Anwar, *a.g.e.*, s. 9-10.

³⁷ Hadi, *a.g.e.*, s. 484.

³⁸ Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 581.

³⁹ Merari Pendet, Dekken pendetlerinden, yani âlimlerindendi. Oldukça kurnaz ve kabiliyetli biriydi. Ayrıca belagatiyle etkileyebildiğinden bütün ahalinin kalbini kazanmıştı. Hem üst düzey yöneticiler arasında, hem de ahali arasında önemli bir yere sahipti. O, zamanla sultanlık yönetiminde söz

olması hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Üçüncü bölüm, ağırlıklı olarak Bicapur'un iç işleri ile ilgilidir. Dördüncü bölümde Şah Cihan ile Muhammed Adil Şah arasında 1636 yılında gerçekleşen antlaşmaya sebep olan vaziyet ele alınmıştır. Muhammed Zuhür tarafından ifade edilen antlaşma şartları ile Lahori'nin Padişahname'sinde zikredilen antlaşma şartları aynıdır. Beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerde Adilşahların güney istikametindeki seferleri ele alınmaktadır. Sekizinci bölüm, Babürlülerin Dekken bölgesine yaptıkları seferlere ve Karnataka meselelerine ayrılmıştır. Dokuzuncu ve onuncu bölümler ise önemli sosyal meseleler, soyluların yaşam tarzları, onların kültürün ve geleneklerin zenginleşmesine katkıları hakkında bilgi vermektedir. Muhammed Zuhür, 1654 yılında eserini aniden sonlandırmaktadır. Bu yüzden eserde Muhammed Adil Şah döneminin son yılları eksik kalmıştır.⁴⁰

Muhammedname, nadir eser sınıfındadır. Eserin Kapurthala Kütüphanesi'ndeki 1782 tarihli el yazma nüshasının bir kopyası Sir Jadunath Sarkar koleksiyonunda bulunmaktadır. Ayrıca iki kopyası daha vardır. Bunun biri Bijapur Museum'da, diğeri ise Haydarabad'daki Salar-ı Ceng Kütüphanesi'ndedir. Kitaptaki bütün tarihi materyalin İngilizceye tercümesi B.D. Verma tarafından yapılmış ve *History in Muhammad Nama in Shivaji Nibandhavalı II* adıyla N.C. Kelker editörlüğünde 1931 yılında Poona'da basılmıştır.⁴¹

2.5. Adilname: Eserin müellifi olan Muhammed Hakim'in ne zaman doğduğu bilinmemektedir. İran'dan Hindistan'a gelmiş ve Muhammed Adilşah'ın hekimi olarak saray hizmetine dahil olmuştu. Dostları olan Füzünü Astarabadi ve Mirza İbrahim Zübeyri onun edebi maharetini övmüşlerdir.⁴² "Ateşi" mahlasını kullanan müellif Muahammed Adilşah'ın saltanatının ilk beş yılını (1627-1633) ele aldığı *Adilname* adlı eserini mesnevi şeklinde hazırlamıştır. Hâlâ yayımlanmamış olan bu eserin iki nüshası günümüze kadar gelebilmiştir. En eski el yazma nüshası kendi döneminden kalmıştır. Müellif, şiirsel rekabete özellikle alaycı olanlar da dâhil olmak üzere kinayeli ve ahlaki hikâyelerle başlar. Örneğin Hindistan'a gelen vasat Fars şairlerine karşı duyduğu nefreti vurgular ve onların dizelerinden alıntı yapar. Eserin ana bölümleri 1630'ların çalkantılı ve öngörülemez siyasi hadiselerinin yanı sıra neredeyse yıkılmak üzere olan Nizamşahlara karşı Babürlüler ile kurulan karmaşık ittifakı anlatmaktadır. Ateşi, askeri çatışmalardan bahsederken Babürlü hükümdarı Şah Cihan'a atıfta bulunur, Muhammed Adilşah'ın askeri faaliyetlerini yüceltir ve Babürlülerin antlaşmalardan vazgeçme eğiliminde olduklarını anlatır. Ateşi'nin *Adilname*'si, şairin başka konularda yazdığı bazı mesnevilerin yanında XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Dekken Fars kahramanlık tarihinin eşsiz bir manzum örneğidir.⁴³

sahibi olmuştu. Muhammed Adil Şah'ın en yakın adamlarından biri haline gelmiş ve onun vekili konumuna yükselmişti. Bkz. Muhammed Salih Kenbu, *Amal-i Salih*, Cilt: 1, Ed. Gulam Yezdani, Şefik Pres, Lahor 1967, s. 494-495.

⁴⁰ M.T. Anwar, *a.g.e.*, s. 11-12.

⁴¹ Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 582.

⁴² Hadi, *a.g.e.*, s. 482.

⁴³ *Iran and the Deccan: Persianate Art, Culture and Talent in Circulation, 1400-1700*, Ed. Keelan Overton, Indiana University Press, 2020; Söz konusu eser temin edilememiş, internet taraması

2.6. Târih-i Ali Âdilşâhi (İnşa-i Âdilşâhi): Babürlüler Gucerat'ı işgal edince burada bulunan çok sayıda âlim, sanatkâr ve din adamı Dekken istikametine giderek II. İbrahim Adilşah devrinde Bicapur'a sığındılar. Bu seçkin şahsiyetler arasında Seyit Esadullah'ın oğulları Seyit Miran ve Seyit Muhammed Ali de vardı. Seyit Muhammed Ali, önemli bir âlimdi ve Dekken'e gelmeden önce ünü burada yayılmıştı. Emirlerin ve valilerin çocukları ondan ders almak için can atıyorlar, eğitimlerini tamamladıklarında ise ilim ve marifet sahibi oluyorlardı. Bu yüzden tüm tezkire yazarları Seyit Muhammed Ali'ye "*Üstad-ül Umera*" unvanı vermişlerdi. II. İbrahim tarafından kadılık görevine tayin edilen Seyit Muhammed h. 1070 (1659-60) senesinde vefat etmişti. Onun Seyit Nurullah ve Seyit Kerimullah adlı iki oğlu vardı. Seyit Nurullah, Fars edebiyatının önde gelen isimlerinden. Muhammed Adilşah ve II. Ali Adilşah ona değer veriyorlar, devrin âlimleri saygı duyuyorlardı. Nakli ilimlerde oldukça yetenekli olan Seyit Nurullah'ın Farsça ve Hintçe şiirler yazdığı bilinmektedir. Seyit Nurullah, sahip olduğu bu becerilerinin yanı sıra elçilik vazifesinde bulunmuştur. Ayrıca *Besâtînü's-Selâtîn*'in yazarı Mirza İbrahim Zübeyri onun isminin önüne "*kadı*" kelimesini ilave ederek kadılık yaptığını da söylemiştir.⁴⁴

Kadı Seyit Nurullah, II. Ali Adilşah'ın talimatlarıyla *Târih-i Ali Âdilşâhi* adlı meşhur monografiyi yazmıştır. Eser, İnşa-i Adilşahi olarak da bilinmektedir. Müellif, eserinde sultanın doğumundan saltanatının dokuzuncu yılına kadar (1666) yaşanan hadiseleri anlatır. Bu eser on bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin dördü tamamen siyasi ve askeri meselelere ayrılmıştır. Bu bölümlerde Adilşah-Maratha ilişkileri, Sivaci'nin isyanı, II. Ali'nin seferleri, Adilşah-Babürlü ilişkileri gibi konulara yer verilmiştir. Geriye kalan bölümlerde ise Bicapur sarayındaki sosyal faaliyetler anlatılmaktadır. Bu eser, süslü bir üslup ve zarif bir yazı ile kaleme alınmıştır.⁴⁵

Târih-i Ali Âdilşâhi'nin Haydarabad kütüphanelerinde dokuz farklı nüshası bulunmaktadır. Nüshaların başlangıçları aynıdır, ancak sonlarında bazı farklılıklar görülmektedir. Ayrıca nüshalar arasında imla farklılıkları olmakla birlikte babler aynıdır. Bazı nüshalarda ise başlıklar farklıdır. Urdu Edebiyatı Ofisi'nde bir adet, Salar-ı Ceng Kütüphanesi'nde iki adet, Osmaniyeli Üniversitesi'nde iki adet, Encümen-i Terakki-i Talim-i Haydarabad Kütüphanesi'nde bir adet ve Haydarabad'ın Asafiye Kütüphanesi'nde iki adet nüsha bulunmaktadır. Eserin Asafiye Kütüphanesi'ndeki nüshasının sonunda diğer nüshalarda bulunmayan bir bölüm mevcuttur.⁴⁶

neticesinde elektronik kaynak olarak ulaşılmıştır. Ancak eserin elektronik kaynak versiyonunda sayfa numaralarının gizlenmiş olduğu görülmüştür. Bu yüzden kitabın künyesinden sonra sayfa numarası belirlemediğimizden alıntı yaptığımız sayfanın linkinin verilmesi uygun görülmüştür. Bkz. https://books.google.com.tr/books?id=5yHXDwAAQBAJ&pg=PT588&lpq=PT588&dq=Muhammed%20Hakim%20Adilnama&source=bl&ots=KeuEv612jA&sig=ACfU3U1aQKLF5Uw3hh-D14O7VKz3yq5diZA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjUypKiNvpAhWCYcAKHfp1AG4Q6AEwAHoECA-oQAQ&fbclid=IwAR3hSGoFpDDxHpDwNrX98AEtpcPuwqSGBEJzsttceAPIK7aCW6QOV_iAm6g#v=onepage&q=Muhammed%20Hakim%20Adilnama&f=false

⁴⁴ Kadı Seyyid Nurullah, *Tarih-i Ali Adilshahi*, Haz. Şerifün-Nisa Ensari, Haydarabad 1991, s. 10-12.

⁴⁵ Abdul Gani Abdul Khadar Imaratwale, *History of Bijapur Subah*, Shivaji University Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kolhapur 2003, s. 8.

⁴⁶ Nurullah, *a.g.e.*, s. 15.

2.7. Göldeste-i Gülşen-i Raz: Eserin tam künyesi *Göldeste-i Gülşen-i Raz Der Tarif-i Sultan Muhammed*'dir. Eserde Muhammed Adilşah'ın 1648 yılına kadarki dönemi anlatılmaktadır. Muhtemelen eserin yazımı da bu tarihte tamamlanmıştır. Eserin günümüze kadar ulaşan tek nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak eserin son kısmı eksiktir. El yazmada verilen pek çok hadise Muhammed Zuhûr'un *Muhammedname*'sinde anlatılan olayları desteklemektedir.⁴⁷ Adilşahlar devri üzerine yapılan çalışmaların çoğunda söz konusu eserden istifade edilmediği görülmektedir.

2.8. Tarih-i Heft Kürsü: I. İbrahim Adilşah'ın saltanat vekilliğini yapan Esad Han Lari tarafından yazılan eser, Adilşahlar Hanedanı'nın ilk yedi hükümdarı döneminde meydana gelen tarihsel olayların kısa ve özlü bir kayıdır. Bu yüzden eser *Tarih-i Heft Kürsü* ismini taşımaktadır. Bu eser, kırk altı varaktan oluşmaktadır ve her biri meclis olarak adlandırılan yedi bölüme ayrılmıştır. Eser, aşağı yukarı bir olaylar kronolojisidir. Girişinde Adilşahlar Hanedanı hakkında daha önce yazılmış olan eserlerden istifade edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca vakayinamede olayların kronolojik tablosunun Esad Han Lari tarafından başlatıldığı, onun vefatından sonra ise soyundan gelenlerin günlükler tutarak yıldan yıla tarihi olayları kaydetmeye devam ettikleri ifade edilmektedir. *Tarih-i Heft Kürsü*, bu yüzden tarih bakımından zengin olmakla birlikte önemli olayların notlarını içeren bir günlüktür. Muhyiddin Pirzade, eseri *Tezkire-i Ahval-i Selatin-i Bicapur*'u hazırlarken muhtemelen *Tarih-i Heft Kürsü*'nün tamamından istifade etmiştir. Bu yüzden söz konusu eserle *Tarih-i Heft Kürsü* arasında çarpıcı bir benzerlik olduğu gözlenmektedir. *Tarih-i Heft Kürsü*, edebi mükemmellikten yoksundur. Hatta içindeki bazı cümleler tamamlanmamıştır. Ancak eser, bazı kişileri tanımak, bazı tarihleri ve olayları teyit etmek amacıyla çağdaş bir tarihi eser olarak kullanılabilir değere sahiptir. Tarih ve mimarlık öğrencileri için önemli bir yardımcı kitaptır. Yazar ayrıca hanedanın her sultanının saltanat dönemini anlatmaktadır.⁴⁸ Eserin kısa eki, yedi Adilşah sultanının tablo halinde bir listesini ve Sikandar Adilşah hakkında birkaç kelimeyi içerir.⁴⁹ Eserin ulaşabildiğimiz tek nüshası British Library'dedir.⁵⁰

3. Adilşahlar Sultanlığı Yıkıldıktan Sonra Yazılan Farşça Vakayinameler

3.1. Besatin'üs Selatin: Miraz İbrahim Zübeyri tarafından yazılan eser, Adilşahlar Hanedanı'nın menşeyini başlangıcından Sikandar Adilşah'ın vefatına (1700) kadar tarihini anlatmaktadır. Sekiz bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Adilşahlar Hanedanı'nın kökeni ve Yusuf Adilşah dönemi, ikinci bölümde İsmail Adilşah ve Mallı Han dönemleri, üçüncü bölümde I. İbrahim Adilşah dönemi, dördüncü bölümde I. Ali Adilşah dönemi, beşinci bölümde II. İbrahim Adilşah dönemi, altıncı bölümde Muhammed Adilşah dönemi, yedinci

⁴⁷ Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 582.

⁴⁸ Begum, *a.g.e.*, s. 271.

⁴⁹ Hermann Ethe, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*, Vol: I, Printed for the India Office, Oxford 1903, s. 175.

⁵⁰ Asad Khan Lari, *Tarih-e-Haft Kursi*, MS. 1903, No. 454, India Office, London.

bölümde II. Ali Adilşah dönemi, sekizinci bölümde ise Sikandar Adilşah dönemini anlatılmaktadır. Akabinde Bicapur'un Evrengzib tarafından alınmasının ardından meydana gelen olaylara kısaca değinilmektedir.⁵¹ Eser, Adilşahlar Sultanlığı'nın yıkılışından sonra kaleme alınmasına rağmen müellifin sultanlık döneminde yazılmış olan kaynaklardan istifade etmiş olması nedeniyle oldukça değerlidir. Muhammed Kâsım'ın *Tarih-i Firişte'si*, Refiüddin Şirâzi'nin *Tezkiret'ül Mülük'ü*, Muhammed Zuhûr bin Zuhûri'nin *Muhammedname'si*, Seyit Nurullah'ın *Târîh-i Ali Âdilşâhi'si*, Muhammed Hafî Han'ın *Müntehabü'l Lübab'ı*, Şeyh Abdu'l-Hasan'ın *Hâlât-i Adilşahiye'si* gibi çok sayıda kaynak, müellifin alıntı yaptığı eserler arasında yer alır.⁵²

Bicapur'daki Hindistan Arkeoloji Araştırmalar Müzesi'nde bir el yazması bulunan *Besâtinü's-Selâtin*'in h. 1305 (1887) tarihinde Hafız Muhammed Ali Veled Şeyh Sahab Barigi tarafından kopyalanmıştır. Mirza İbrahim Zübeyri, vatan sevgisinden dolayı Bicapur sultanlığının yıkılmasından Evrengzib'i sorumlu tutmaktadır. Evrengzib için zalim, adaletsiz, kaba ve açgözlü gibi tanımlar kullanmaktadır. Öyle ki Evrengzib Bicapur'a adım attığı için orada salgın hastalığın yayıldığını söylemektedir. 1890 senesinde Haydarabad'da *Besâtinü's-Selâtin*'in litografisi basıldı. Fakat bu çalışma, yazarın Evrengzib aleyhinde kullandığı orijinal ifadeleri kapsamamaktadır. Eserin el yazmasında bulunan bazı bilgiler, litografi dışında tutulmuştur. Tarihçilerin çoğu, eserin sadece litografi baskısını kullanmıştır.⁵³

3.2. Ravzatü'l-Evliyâ-i Bicapur: Mirza İbrahim Zübeyri'nin Bicapur mutasavvıflarının biyografisini derlediği diğer başyapıttır. Yazarın 127 mutasavvıfın biyografisini derlediği eserinde onların aileleri, soyları, mucizeleri, siyasi rolleri, İslam'a ve topluma katkılarının yanı sıra Bicapur mutasavvıflarının mezarları hakkında malumat vermektedir. O, eserini hazırlarken Hazret Ainuddin Gencü'l-İlm Bicapuri'nin *Etvârü'l-Ebrâr* ve *Ensab* gibi kaynaklarının yanı sıra Kadiri tarikatı mutasavvıflarının biyografisi *Sahifat-ul-Huda*'dan istifade etmiş, eserini 1696-97 yılında tamamlamıştır. Onun yararlandığı eserler bütün tarikatlara mensup Bicapur sufilerinin bir ansiklopedisi görevini üstlenmektedir.⁵⁴ Vakayinamenin bilinen tek orijinal nüshası Haydarabad'daki Oreintal Manuscript Library and Research Centre'de bulunmaktadır.⁵⁵ Eser, Seyyid Revşan Ali tarafından h. 1314 (1896) tarihinde Haydarabad'da neşredilmiştir.⁵⁶

3.3. Güldeste-i Bicapur: Adilşahlar Sultanlığı yıkıldıktan sonra yazılan vakayinamelerden biri de *Güldeste-i Bicapur*'dur. Mir Ahmed Ali Han tarafından 1860 yılında Farsça olarak derlenmiştir. *Besâtinü's-Selâtin* gibi bu eser de Bicapur sultanlarının siyasi, kültürel ve edebi katkıları hakkında bil-

⁵¹ Morley, *a.g.e.*, s. 79.

⁵² Joshi-Sherwani, *a.g.e.*, s. 583.

⁵³ İmaratwale, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁵⁴ *A.e.*, s. 9.

⁵⁵ *Rauzat-ul-Awalia-e-Bijapur*, MS. No. 14813, Oreintal Manuscript Library and Research Centre, Hyderabad. Bknz. İmaratwale, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁶ Arif Naim, "Bicâpûr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul 1996, s. 128.

gi vermektedir. Yazar, ayrıca emirlerin rolleri, onların sadakatleri ile şairler ve onların eserleri hakkında malumat vermektedir. Eserin Farsça derlemesi, Savanur Nevvâbı⁵⁷ Han Bahadur Dilir Ceng himayesinde yapıldı. Onun 1862 senesinde vefatından sonra oğlu Nevvâb Ebul Kasım Han, Mir Ahmed Ali Han'a bu kroniği Urducaya çevirmesi talimatını verdi. Eserin yazarı, bulunduğu kaynaklardan bahsetmemiştir. Ancak yazı sitilinden olaylardan ve tasniften *Târîh-i Firişte*, *Tezkiretül' Mülük*, *Besâtinü's-Selâtin* gibi eserlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ *Güldeste-i Bicapur*'un Mir Ali Han tarafından 1862 yılında hazırlanan Urduca nüshası, Haydarabad Andhra Pradesh Devlet Arşivi'nde (Haydarabad, State Archives of Andhra Pradesh) bulunmaktadır.⁵⁹ Araştırmacılar tarafından çok az istifade edilen bu eserin Farsça nüshası hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3.4. Tezkire-i Ahval-i Selatin-i Bicapur: Sultanlığın tarih sahnesinden çekildikten sonra yazılan vakayinamelerden biri de Gulam Muhiddin Pirzade tarafından yazılmış olan *Tezkire-i Ahval-i Selatin-i Bicapur*'dur. Eser, başlangıçtan son sultan Sikandar Adilşah'ın vefatına kadar Adilşahlar Hanedanlığı'nın kısa tarihini anlatmaktadır. Eser, sekiz ayrı kitap şeklinde ele alınmış ve bunların her birinde bir Adilşah sultanının dönemi anlatılmıştır.⁶⁰ Eserde müellifin ismi yazmamaktadır. Müellif, eserin kısa önsözünde çalışmasını h. 1221'de (1806) tamamladığını ve materyallerini iki Bicapur tarihinden aldığını söylemektedir. Bunlardan biri II. Ali Adilşah döneminde daha çok Hancı Mülk olarak bilinen Mir İbrahim bin Mir Hasan tarafından yazılan eser, diğeri ise bütün hanedanın tarihini içeren Şeyh Ebul Hasan tarafından yazılan eserdir.⁶¹ *Tezkire-i Ahval-i Selatin-i Bicapur*, Adilşahlar Sultanlığı tarihi için oldukça faydalıdır. *Tarih-i Firişte*'de Bicapur tarihinin 1596 yılında sonlandırıldığı göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu eserin devamı olarak değerlendirilebilir. Müellif her Adilşah sultanının saltanatı sonunda ender ve yararlı bir dizi tarih vermektedir. Eser, *Besatin'üs Selatin* ile birlikte ele alındığında son dönem Adilşah sultanlarının devirleri için başka hiçbir yerde bulunamayacak kadar özgün bilgiler sunacaktır.⁶² Eserin ulaşılabildiğimiz tek nüshası British Museum'dadır.⁶³

⁵⁷ Sözlükte "bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir süre için üstlenen vekâlet eden kimse" manasındaki nâib kelimesinden türetilen nevvâb Urdu dilinde nevab, Hindistan'ın bazı bölgelerinde, bilhassa Bengal'de İngilizler ve Hindular tarafından nabob şeklinde telaffuz edilmiş, batı dillerine de bu şekilde intikal etmiştir. Hindistan'da İngiliz hakimiyeti başlayınca doğrudan yönetilen eyaletlere bağlı eyaletler şeklinde bir yapılanma içinde devam etmiştir. Müstakil yerel yönetici veya emir tarafından idare edilen bağlı eyaletlerin idarecilerine "nevvâb" ve "nizam"ın yanı sıra mahallî dillerde benzer manalara gelen "maharaca, raca, rânâ" gibi unvanlar da verilmiştir. Bkz. Azmi Özcan, "Nevvâb", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul 2007, s. 67.

⁵⁸ İmaratwale, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁹ Begum, *a.g.e.*, s. 337.

⁶⁰ M.T. Anwar, *a.g.e.*, s. 13.

⁶¹ Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bu iki şahsa ait herhangi bir esere ulaşılamamıştır.

⁶² Morley, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁶³ Eserin katalog bilgisi için bkz. Pirzade Muhiuddin, 'Ahwal-e-Salateen-e-Bijapur', Add. No. 26, 270, British Museum, London.

3.5. Tezkire-i Selatin-i Adilşahiye⁶⁴: Yapmış olduğumuz çalışmalarda *Tezkire-i Selatin*'in herhangi bir araştırmacı tarafından kullanıldığına rastlamadık. Ancak bu durum kesin bir şekilde eserden istifade edilmediği anlamına gelmez. Görme imkânı bulamadığımız birçok çalışmanın olduğunu hesaba katarsak, bazı araştırmacıların söz konusu eserden yararlanmış olma ihtimali var. Diğer taraftan Dr. Abdul Gani İmaratwale'nin yayımlanmayan çalışmasında bu vakayinamenin bir nüshasını Mumbai Arşivi'nde bulunduğunu dile getirmektedir. Vakayinamenin müellifi, Sahib Hazret Zübeyri'dir. Mirza İbrahim Zübeyri'nin oğludur. Babası gibi tanınmış bir âlimdir. O dinin esasları, mantık, felsefe ve akli ilimler alanlarında tecrübeli bir âlimdir. Kendisini babasının halefi olarak görür. Eseri Adilşah sultanlarının kısa bir tarihidir. Bu çalışma 31 varaktan (61sayfa) oluşmaktadır. Sahib Hazret, Adilşahlar Sultanlığı dönemindeki tarihçilerin izinden gitmiş ve Bicapur sarayındaki Farsça tarih yazım sitilini benimsemiştir.⁶⁵

Eser kısa bir çalışma olmasına rağmen müellif, Adilşah Sultanlarının saltanatları döneminde meydana gelen neredeyse tüm önemli tarihi olayları açıklamak için elinden geleni yapmaktadır. Önemli hadiselerin kronolojisinin eklenmesi, başlıca binaların ve kalelerin yanı sıra diğer bazı yapıların inşasının anlatılması, eserin önemini daha da arttırmaktadır. Çalışma, Bicapur Eyaleti'ndeki Halacî valilerinin sultanlık yönetimindeki siyasi durumlarıyla başlar ve Marataların askeri faaliyetleriyle sona erer. Müellif, sultanlarla ilgili bölümlerde alt başlıklar halinde belirtilen soylular hakkında verilen bilgiler dışında Esad Han Lari, Abdul Muhammed Behlül Han, Seyit İlyas Şerze Han, onun oğlu Seyit Mahdum Şerze Han ve diğer bazı soyluların rolleri ve başarılarını da anlatmaktadır. Batı yarımadasındaki limanların gelirlerinin ayrınıtları, Muhammed Adilşah'ın güney istikametindeki seferleri ve Babürlülerin Bicapur saldırıları ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Eserde ayrıca Muhammed Kâsım Firişte, Refiüddin Şirâzî, Zuhûr b. Zuhûrî, Kadı Seyit Nurullah, Şah Ebul Meali, Molla Abdurrezzak Rifat, Abdullatif, Abdulnebi, Abdulkadir Nev-rasi gibi pek çok tarihçi ve şairin ismini kaydetmiştir. Sahuci Behunsile, Şivaci, Sambaci ve Ramaci gibi Dekken'in önemli şahsiyetleri hakkında verilen bilgiler, muhtemelen son dönem Adilşah kaynaklarında ve diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.⁶⁶

⁶⁴ Adilşahlar Sultanlığı yıkıldıktan sonra yazılan bu vakayiname hakkında elde edebildiğimiz bilgiler, Adilşahlar devri üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Dr. Abdul Gani İmaratwale'nin academia.edu.tr sitesinde bulunan hesabındaki "*An Introduction to MS. Tazkirat-e-Salateen-e-Adil Shahia of Sahib Hazret Zubairi*" başlıklı metnin (https://www.academia.edu/24688018/AN_INTRODUCTION_TO_MS_TAZKIRAT-E-SALATEEN-E-ADIL_SHAHIA_OF_SAHIB_HAZRAT_ZUBAIRI) verdikleriyle sınırlıdır. Bu metin, herhangi bir yerde yayımlanmamış ve üzerinde yazar ismi belirtilmemiştir. Sayın İmaratwale'den mail yoluyla bu hususta aydınlatıcı bilgi talep etmiş olmamıza rağmen kendisinden herhangi bir cevap alamadık. Diğer taraftan metin İmaratwale'nin şahsi hesabının dışında başka bir yerde karşımıza çıkmamıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın İmaratwale'ye ait olduğu kanaati bizde ağırlık kazanmıştır. Bu metinde sayfa numaralandırılması yapılmadığı görülmektedir. Biz, toplam dokuz sayfadan oluşan bu çalışmayı birden dokuza kadar numaralandırdık. Yararlandığımız bilgilerin bulunduğu sayfayı bu numaralarla dipnot gösterdik. Bkz. Abdul Gani Abdul Khadar İmaratwale, "An Introduction to MS. Tazkirat-e-Salateen-e-Adil Shahia of Sahib Hazret Zubairi", ss. 1-9.

⁶⁵ İmaratwale, *Tazkirat-e-Salateen-e*, s. 3-5.

⁶⁶ İmaratwale, *Tazkirat-e-Salateen-e*, s. 5.

Sahab Hazret, eserinin başlangıcında daha çok *Besatinüs Selatin*'den istifade ettiğini yazmaktadır. Bununla birlikte kronolojik ayrıntılar, Maratalara ait bilgiler ve diğer başka olaylar, müellifin Esad Han Lari'nin *Tarih-i Heft Kürsü'sü*, Muhiddin Pirzade'nin *Tezkire-i Ahval-i Selatin-i Bicapur'u*, Muhammed Hafı Han'ın *Müntehabü'l Lübab*'ı ve diğer bazı Babürlü kaynaklarından yararlandığı izlenimi vermektedir. Müellifin çeşitli kaynaklardan yararlanması, bu eserin Adilşahlar saltanatı sonrasında kaleme alınan eserler arasında önemli bir yere taşımaktadır. İmaratwale, bu eserin şimdiye kadar bilinmediğini, bu nedenle araştırmacılar tarafından kullanılmadığını dile getirmektedir. Ayrıca eserin Adilşahlar tarihi hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan önemli bilgiler verdiğini ifade etmektedir.⁶⁷

Sonuç

Farşçanın Dekken bölgesinde yayılmasına imkân sağlayan birkaç faktörün olduğu göze çarpmaktadır. Kanaatimizce bu faktörlerin en önemlisi, Dekken'deki sultanların Farşçayı himaye etmesi, bu dili kullanan âlimlerin ve mütefekkirlerin bölgeye davet edilmesidir. Zira bu durum Farşça edebi faaliyetlerin artmasına ve halk arasında bu dilin daha fazla kullanılmasıyla sonuçlanmış olmalıdır. Diğer taraftan Adilşahların Şiiliği kabulüyle birlikte bu mezhebin önemli temsilcilerinden olan Safevilerin kültürel etkisinin bölgede kendisine yer bulduğu söylenebilir.

Hiç şüphesiz bu kültür kodunun önemli unsurlarından olan Farşçanın daha hızlı yayılmasına imkân sağladığı kanaatindeyiz. Yaşanan bu gelişmeler Adilşah ve Safevi siyasi ilişkilerini güçlendirdiği gibi, daha fazla İranlı âlimin Adilşah topraklarına gitmesiyle sonuçlanmıştı. Dolayısıyla yaşanan bu siyasi ve kültürel ilişkiler sonucunda Fars edebiyatının bölgede hatırı sayılır bir güce ulaşması, bu dilde vakayiname türünde eserlerin de yazılmasına etki ettiği görülmektedir.

Bilindiği üzere Adilşahlar sarayında yazıldığını bildiğimiz ilk vakayiname, II. İbrahim Adilşah döneminde kaleme alınan Muhammed Kâsım Hindüşâh Firişte'nin *Tarih-i Firişte*'sidir. Eser 1609-10 yılında tamamlanmıştır. Bu durumu dikkate aldığımızda Adilşahlarda vakayiname yazma geleneğinin sultanlığın 1489 yılında bağımsızlığını kazanmasından bir asırdan daha uzun bir süre sonra başladığı görülmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserde Adilşahlar Sultanlığı'nın kurucusu Yusuf Adilşah'ın Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın oğlu olduğu iddia edilmektedir. Bu vakayinamenin yazıldığı yıllarda Şirâzi'nin *Tezkiret'ül Mülük*'ünün de kaleme alındığını biliyoruz. Şirâzi ise eserinde Yusuf Adilşah'ın soyunu Akkoyunluların Save Valisi Mahmud'a dayandırmaktadır. II. İbrahim Adilşah döneminde yazılan bu iki eserin sultanlığın menşei hakkında farklı görüşler beyan etmiş olması dikkat çekicidir. Bu dönemdeki tarihçilerin hanedanlığın soyu üzerine bir meşruiyet arayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Biz bu durumun II. İbrahim dönemindeki siyasi gelişmelerden bağımsız olmadığı kanaatindeyiz.

⁶⁷ İmaratwale, *Tazkirat-e-Salateen-e*, s. 5-6.

II. İbrahim döneminde başladığı görülen Adilşah tarih yazıcılığı, sonraki sultanlar dönemlerde de devam ettiği, hatta bazı eserlerin monografi şeklinde telif edildiği görülmektedir. II. Ali Adilşah döneminin ilk dokuz yılını anlatan *Tārīh-i Ali Ādilšāhi (İnşa-i Adilşahi)* ve Muhammed Adilşah dönemini anlatan *Muhammedname* bizim ulaşabildiğimiz Farsça monografilerdir. Aynı zamanda vakayiname özelliği taşıyan bu eserlerin bir sultanın hayat hikayesi etrafında şekillenmiş olması, iktidar ile tarih yazımı arasında bir ilişki olduğunu akıllara getirmektedir. Dolayısıyla bu eserlerden istifade edilirken oldukça temkinli yaklaşılması gerektiğini düşünmekteyiz. Diğer taraftan Adilşahlar Sultanlığı'nın yıkılmasından sonra da bu sultanlık hakkında vakayinamelerin yazılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu eserler, büyük oranda sultanlık yıkılmadan önce telif edilmiş olan vakayinamelerden istifade edilerek yazılmışlardır. Bu yüzden bu eserlerin sultanlık devrinde yazılan eserler kadar orijinal olmadıklarını düşünmekteyiz.

Adilşahlar devrinde ve sonrasında telif edilmiş olan vakayinamelerin birkaçı hariç çoğunun modern baskısı yapılmamıştır. Genellikle birkaç nüshadan oluşan bu eserler, Hindistan ve İngiltere gibi ülkelerdeki belli başlı kütüphanelerin el yazma veya nadir eserler koleksiyonunda muhafaza edilmektedirler. Bu durum, İngiltere ve Hindistan dışında bulunan araştırmacıların Adilşahlar tarihi üzerine çalışma yapmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Malesef Türkiye'deki tarih araştırmacıları da söz konusu durumla yüzleşmektedir. Karşımıza çıkan bu engelin aşılması için en azından ilk aşamada bazı kurumlar vasıtasıyla bu eserlerin mikrofilmleri alınarak ülkemizde bulunan kütüphanelerin arşivlerine dahil edilmeli ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır. Bu sayede ülkemizde Hindistan'daki Türk-İslam tarihi araştırmaları alanında önemli bir mesafe kat edilecektir.

Kaynaklar

ABBASÍ, Mehmed: "Rafüddin Şirâzi'nin Yazdığı Tezkiret'ül Mülük Adlı Kitabı Hakkında Araştırma: Paris Milli Kütüphanesinin Elyazma Nüshasına Göre", *Journal For The History Of Islamic Civilization*, Vol: 50-1, Spring and Summer, Yıl: 2017.

AHMED, Beşirüddin: *Vâkâat-i Memleket-i Bicapur*, Cilt: I-II-III, Matba-i Mufid-i Am: Agra 1915.

ANWAR, M. Siraj: *Mughals and The Deccans: Political Relations With Ahmadnagar Kingdom*, B.P. Publishing Corporation, Delhi 2007.

ASAD KHAN LARÍ: *Tarikh-e-Haft Kursi*, MS. 1903, No. 454, India Office, London.

AUER, B.: "Persian Historiography in India", *A History of Persian Literature, Persian Literature From Outside Iran: The Indian Subcontinent, Anatolia, Central Asia and in Judeo-Persian*, Vol: IX, Ed. John R. Perry, Bloomsbury Academic Press, London 2018.

BEGUM, Fareeda: *Language and Literature During Deccan Sultanates*, Gulbarga University Department of Studies and Research in History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kalaburgi 2016.

DAĞLAR, Mehmet: "Dekken Türk Sultanlıklarında Şiiğin Yayılması ve Safevi Nüfuzunun Ortaya Çıkışı", *Mavi Atlas*, Sayı: VII-I, Yıl: 2019.

EATON, Richard Maxwell: *Sufis of Bijapur 1300-1700: Social Roles of Sufis in Medieval India*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi 2011.

ELLİOT, Henry M.: *Bibliographical Index to The Historians of Muhammedan India General Histories*, Vol: I, Calcutta 1850.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet: *Ādilşâhiler (Hindistanda Bir Türk-İslam Devleti)*. Samet Matbaası, İstanbul 1953.

ETHE, Hermann: *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*, Vol: I, Printed for the India Office, Oxford 1903.

FERGUSSON, James: *History of Indian and Eastern Architecture*, Vol: II, John Murray Publisher, London 1910.

GUPTA, Manik Lal: *Sources of Mughal History*, Atlantic Publisher and Distribütör, New Delhi 1989.

HADİ, Nabi: *History of Indo-Persian Literature*, Iran Culture House, New Delhi 2001.

HUNTER, Sir William Wilson: *A Brief History of the Indian Indian Peoples*, At The Clarendon Press, Oxford 1893.

IMARATWALE, Abdul Gani Abdul Khadar: *History of Bijapur Subah*, Shivaji University Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kolhapur 2003.

IMARATWALE, Abdul Gani: "An Introduction to MS. Tazkirat-e-Salateen-e-Adil Shahia of Sahib Hazret Zubairi", https://www.academia.edu/24688018/AN_INTRODUCTION_TO_MS_TAZKIRAT-E-SALATEEN-E-ADIL_SHAHIA_OF_SAHIB_HAZRAT_ZUBAIRI.

Iran And The Deccan: Persianate Art, Culture and Talent in Circulation, 1400-1700, Indiana University Press, 2020.

https://books.google.com.tr/books?id=5yHXDwAAQBAJ&pg=PT588&lpg=PT588&dq=Muhammed%20Hakim%20Adilnama&source=bl&ots=KeuEv612jA&sig=ACfU3U1aQKL-F5Uw3hhD14O7VKz3yq5diZA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjUypKi-NvpAhWCYcAKHfp1A-G4Q6AEwAHoECAoQAQ&fbclid=IwAR3hSGoFpDDxHpDwNrX98AEtpcPuwqSGBeJzsttceAPI-K7aCW6QOV_iAm6g#v=onepage&q=Muhammed%20Hakim%20Adilnama&f=false

JOSHİ, P.M. - SHERWANİ, H.K.: "Contemporary Source Material", *History of Medieval Deccan (1295-1724)*, II, Ed. H.K. Sherwani & P.M. Joshi, Text-Book Press, Hyderabad 1974.

KAZİ, Rabia Shamsuddin: *Arabic Teaching And Arabic Literature in Maharashtra (17th - 20th Century)*, The University of Poona Department of Arabic Poona College of Arts, Science and Commerce, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pune 1992.

KHAN, Masud Husain: "Dakhni-Urdu", *History of Medieval Deccan (1295-1724)*, II, ed. H.K. Shervani and P.M. Joshi, Text-book Press, Hyderabad 1974.

MERÇİL, Erdoğan: "Âdilşâhiler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1998.

MOHAMMAD QÂSİM HİNDÜSHÂH ASTARÂBÂDÎ: *Târîkh-e Fereshte*, Vol: III, Ed. Mohammad Rezâ Nasîrî, Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries, Tehran 2014.

Mohd. Tarique Anwar: *Nobility in the Bijapuri Kingdom*, Aligarh Muslim University Centre of the Advanced Study Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aligarh 2008.

MORLEY, William H: *A Descriptive Catalogue Of The Historical Manuscripts in the Arabic and Persian Languages: Preserved in Library of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Royal Asiatic Society, London 1854.

MUHAMMED SALİH KENBU: *Amal-i Salih*, Cilt: I, Ed. Gulam Yezdani, Şefik Pres, Lahor 1967.

NAİM, Arif: "Bicâpür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul 1996.

NİZAMİ, K.A: "Firişte", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 13, İstanbul 1996.

ÖZCAN, Azmi: "Şîrâzi İbrâhim", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul 2010.

_____ : "Nevvâb", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul 2007.

PİRZADE MUHİUDDİN: 'Ahwal-e-Salateen-e-Bijapur', Add. No. 26, 270, British Museum, London.

REFİÜDDİN İBRÂHİM ŞİRÂZÎ: *Tezkiret'ül Mülük*, MS British Museum Add. 23883.

RIEU, Charles: *Catalogue of The Persian Manuscripts in The British Museum*, Vol: I, British Museum, London 1879.

SHYAM, Radhey: *The Kingdom of Ahmadnagar*, Motilal Banarsidas Press, Delhi 1996.

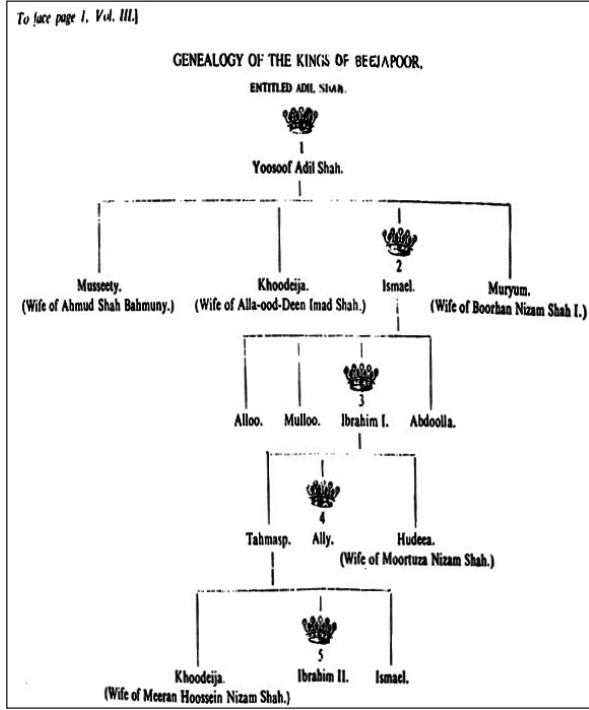
SMITH, Vincent A.: *The Oxford History of India*, At The Clarendon Press, Oxford 1919.

ŞİMŞEKLER, Nuri: "Zuhûri-i Tûrşizi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 44, İstanbul 2013.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005.

ZABİHULLAH, Safâ: *Târîh-i Edebiyât der İrân*, Cilt: 5, İntişârât-ı Firdevs, Tahran h. 1378.

Ekler

Ek-1:
Adilşahlar Hanedanlığı
Soy Ağacı

Ek-2:
Adilşahlar Sultanlığı Haritası
(1674)